

MOŽNOSTI VYUŽITÍ KONCEPTU SOCIÁLNÍHO ZEMĚDĚLSTVÍ V POLITIKÁCH SOCIÁLNÍHO ZAČLEŇOVÁNÍ VE VENKOVSKÉM PROSTŘEDÍ

Zpracováno exkluzivně pro Agenturu pro sociální začleňování, Úřad vlády ČR

Kolektiv autorů

doc. Ing. Jan Moudrý, Ph.D.
Zemědělská fakulta
Jihočeské univerzity v ČB
Email: jmoudry@zf.jcu.cz

Mgr. Tomáš Chovanec
Centrum pro komunitní
práci jižní Čechy
Email: tomas.chovanec@cpkp.cz

Mgr. Bc. Eliška Hudcová
AREA viva, z.s. – sdružení
pro ekologii a zemědělství
Email: elahudec@seznam.cz

OBSAH

ÚVODNÍ SLOVO	3
KONCEPT SOCIÁLNÍHO ZEMĚDĚLSTVÍ	4
DOSAVADNÍ PRAXE V OBLASTI SOCIÁLNÍHO ZEMĚDĚLSTVÍ V ČR.....	0
SOCIÁLNÍ ZEMĚDĚLSTVÍ – ZEMĚDĚLSKÁ OBLAST	2
SOCIÁLNÍ ZEMĚDĚLSTVÍ – SOCIÁLNÍ OBLAST	4
Cílová skupina	6
Typ aktivit.....	6
Spolupráce.....	9
Funkčnost, přínosy a překážky	11
PŘÍKLADY DOBRÉ PRAXE	12
DALŠÍ ROZVOJ, PLÁNY A POTENCIÁL.....	35
PŘEKÁŽKY ROZVOJE A MOŽNOSTI PODPORY	37
SMYSL A PŘÍNOSY SOCIÁLNÍCH FAREM	38
ZÁVĚR – NÁVRHY, DOPORUČENÍ, VÝHLEDY	39
Možnosti rozvoje sociálního zemědělství v ČR	39
Rozvoj sociálního zemědělství v ČR	41
DOPORUČENÍ.....	42

ÚVODNÍ SLOVO

Studie *Možnosti využití konceptu sociálního zemědělství v politikách sociálního začleňování ve venkovském prostředí*, kterou zpracovali doc. Ing. Jan Moudrý, PhD., Mgr. Tomáš Chovanec a Mgr. Bc. Eliška Hudcová, členové Pracovní komise sociálního zemědělství při Ministerstvu zemědělství a autoři původního českého textu *Sociální zemědělství – představení konceptu*, ISBN 978–80–7434–213–4, byla vypracována pro Agenturu pro sociální začleňování. Výstupy studie mají posloužit primárně obcím k lepší orientaci v oblasti sociálního zemědělství na základě analýzy jeho současné praxe v České republice a pro další inspiraci při propojování poskytovatelů sociálních služeb a podnikatelů v zemědělství na místní úrovni ve venkovském prostoru. Mezi další beneficienty studie náleží Ministerstvo zemědělství, Národní síť místních akčních skupin, Ministerstvo práce a sociálních věcí, Ministerstvo pro místní rozvoj, Regionální stálé konference krajů ČR, podnikatelé v zemědělství, poskytovatelé sociálních služeb, nestátní neziskové organizace působící na venkově a realizátoři projektů ESIF.

Cílem předkládané studie je představit koncept sociálního zemědělství, jeho stávající formy a současnou praxi v České republice a zhodnotit, nakolik může být tento koncept přínosný a vhodný pro sociální začleňování, snižování socioekonomických a meziregionálních rozdílů a pro podporu rozvoje lokální ekonomiky. Za tímto účelem bylo vytipováno celkem 20 sociálně zemědělských zařízení (farem), z nichž 15 bylo do studie zahrnuto. Data z farem byla získána v rámci řízených rozhovorů při návštěvách přímo na farmách a doplňkově dotazníkovým šetřením. Výstupy analýzy získaných dat jsou součástí studie, která dále obsahuje popis konceptu sociálního zemědělství, jeho historii v ČR, popis zemědělské a sociální sféry sociálního zemědělství (cílové skupiny, typy aktivit, spolupráci v rámci místních organizací), příklady dobré praxe (10 farem), zhodnocení možností dalšího rozvoje a doporučení v krátkodobé i dlouhodobé perspektivě.

KONCEPT SOCIÁLNÍHO ZEMĚDĚLSTVÍ

Zemědělství z historického pohledu vždy plnilo také sociální funkci. S jeho intenzifikací ve dvacátém století však došlo k řadě změn, přičemž průvodním jevem bylo upozadění této i řady dalších mimoprodukčních funkcí. S ekonomickým zefektivňováním výroby v kombinaci s rozvojem technologií a intenzivním využívání zemědělských zdrojů dochází k výraznému snižování potřeby přímé lidské práce a zmenšování prostoru pro zařazení osob obtížněji uplatnitelných na trhu práce. Dalším průvodním jevem je odliv obyvatel z venkovské krajiny, kde zemědělský sektor byl (a přes poklesy stále ještě je) hlavním zaměstnavatelem. V souvislosti s negativními dopady intenzifikace zemědělství však začaly sílit alternativní zemědělské systémy, které směřují zemědělství k udržitelnosti a pomáhají posilovat a znovu rozvíjet některé jeho pozitivní externality. Do této oblasti spadá i sociální zemědělství.

Sociální zemědělství ve své současné podobě vzniká jako reakce na proměny venkova, zejména na nerovnost nabídky služeb nejrůznějšího druhu – především sociálních, zdravotnických, pracovníě integračních a vzdělávacích, jeho vylidňování a na nové pojmání zemědělské výroby. Od 60. let lze tyto reakce, iniciované obyvateli venkova či vlastníky půdy, sledovat na evropském západě. Postupně se od Itálie přes Německo, Portugalsko, Holandsko, Rakousko, Velkou Británii a skandinávské státy rozvíjí to, co dnes v České republice nazýváme sociální zemědělství. V posledním desetiletí bylo této problematice věnováno několik víceletých mezinárodních projektů s cílem popsat, co je sociální zemědělství, jaké má podoby, co přináší jeho provozovatelům a klientům a jak vypadá v té které zemi.

V roce 2012 stanovisko Evropského hospodářského a sociálního výboru vymezilo sociální zemědělství jako

„inovativní přístup sdružující dva koncepty: multifunkční zemědělství a sociální služby / zdravotní péči na místní úrovni. Na straně jedné úzce souvisí s multifunkční povahou zemědělství a plně zapadá do konceptu rozvoje venkova, jelikož umožňuje zemědělcům diverzifikaci jejich příjmů. Na straně druhé je prospěšné pro společnost, jelikož poskytuje sociální služby a zlepšuje stávající služby ve prospěch obyvatel venkovských oblastí prostřednictvím využívání zemědělských a venkovských zdrojů v širokém slova smyslu.“¹

Jde tedy o koncept realizovaný nejčastěji v úzké spolupráci sociálního / vzdělávacího a zemědělského sektoru, s účelem podpořit a zkvalitnit život jedinců a společnosti ve venkovských a příměstských lokalitách.

Aktivita zahrnutelné pod sociální zemědělství jsou v praxi velmi často iniciovány zdola, od osob a subjektů, které mají vůli napomáhat lidem vyloučeným z většinové společnosti kvůli nejrozličnějším znevýhodněním na bázi integračního zaměstnávání, terapií, sociálních služeb a vzdělávání na zemědělských farmách.

Všechny aktivity sociálního zemědělství mají dva společné prvky:

- a) aktivity mají úzkou vazbu na zemědělské činnosti nebo zemědělský podnik a
- b) jsou určeny osobám, jež mají dočasně nebo trvale specifické potřeby.

V sociálním zemědělství se snoubí několik příbuzných konceptů. V první řadě je to koncept multifunkčního zemědělství, v jehož rámci zemědělství vedle své produkční funkce aktivně plní i řadu funkcí mimoprodukčních. Mezi ty náleží funkce environmentální, krajinotvorná, rekreativní, kulturní, energetická,

---

¹ Stanovisko EHSV (2012). *Sociální zemědělství – ekologická péče a politiky v sociální a zdravotní oblasti* [online]. Brusel. Dostupné z: https://webapi.eesc.europa.eu/documents/anonymous/ces1236-2012_00_00_tra_ac_cs.doc/content

sídlotvorná atp., a dále funkce společenská spolu se sociální integrací a inkluzí obyvatel na venkově.

Sociální zemědělství je nejkomplexnější složkou konceptu green care. Ten je obecně používán pro vše, co se dotýká přírody a jejího terapeutického vlivu na člověka a má předem určený plán a vymezené cíle. Jeho smyslem je zlepšit zdravotní a psychický stav jedince a podporovat jeho pedagogický rozvoj na základě interakce člověka a přírodních prvků. Jako důležitý hráč participuje sociální zemědělství i v koncepci komunitou vedeného místního rozvoje, kde může sociální farma být aktivním partnerem při řešení problémů a posílení jedince i komunity.

Sociální zemědělství podporuje sociální integraci jako snahu o zmírňování či odbourávání nerovností marginalizovaných skupin venkovského obyvatelstva začleněním do činností na zemědělské farmě, ať už formou zaměstnávání, sociálních a terapeutických služeb, nebo vzdělávacích aktivit. Lze jej uchopit i jako nástroj sociální ekonomiky, která se profiluje jako část národního hospodářství vedle trhu a veřejného sektoru, a jejím cílem je aktivně reagovat na konkrétní problémy i potřeby občanů v daném místě.

Mezi hlavní přínosy sociálního zemědělství náleží:

- » Tvorba a udržení pracovních míst na venkově pro osoby znevýhodněné na trhu práce
- » Snižování odlivu obyvatel z venkova
- » Dostupnější sociální služby na venkově, např. sociálně aktivizační služby, sociálně terapeutické dílny, terapeutické komunity, sociální rehabilitace
- » Diverzifikace zemědělských produkčních i mimoprodukčních aktivit
- » Dostupnější terapeutické a rehabilitační služby formou animoterapií a zoorehabilitací
- » Efektivnější sociální pomoc, podpora a péče individuálně zacílené na specifické potřeby osob

- » Podpora rozvoje zdravé komunity a rozvoj neformálních vztahů v konkrétní lokalitě
- » Pozitivní přínosy pro klienty zakoušením variability činností, forem práce, strukturací času, vytvářením závazků a odpovědnosti nad pracovními úkoly
- » Doplnkové zdroje příjmů organizacím mimo zisků z produkční zemědělské činnosti
- » Nefinanční přínosy formou vytváření nových udržitelných vazeb mezi zemědělstvím, sociálními a terapeutickými službami a vzdělávacími aktivitami, vedou k myšlence společenské odpovědnosti
- » Trvale udržitelný rozvoj zemědělství a krajiny vlivem ekologicky citlivějších zemědělských postupů, které jsou na sociálních farmách často realizovány a podporovány

Hlavními aktéry sociálního zemědělství jsou:

- » Zemědělec: podnikatel v zemědělství dle Zákona č. 252/1997 Sb., o zemědělství, který umožňuje zdravotně a sociálně znevýhodněným osobám spolupodílet se na běžných činnostech zemědělské farmy
- » Registrovaný poskytovatel sociálních služeb dle Zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, který v konceptu sociálního zemědělství představuje nositele odborných znalostí a kompetencí spojených s cílovou skupinou, které služby poskytuje
- » Sociální pracovník vstupující jako prostředník mezi zaměstnavatele (zemědělce) a klienta (osobu vyžadující specifický přístup) a jeho sociální zázemí (např. rodinu), aby navrhoval nejlepší vhodná řešení klientovy situace za účelem zlepšení jeho životních podmínek
- » Realizátor projektů ESIF, jejichž náplní, cíli a posláním je realizace konceptu sociálního zemědělství
- » Sociální podnik, který vytváří pracovní příležitosti pro cílové skupiny sociálního zaměstnávání na bázi zemědělských činností

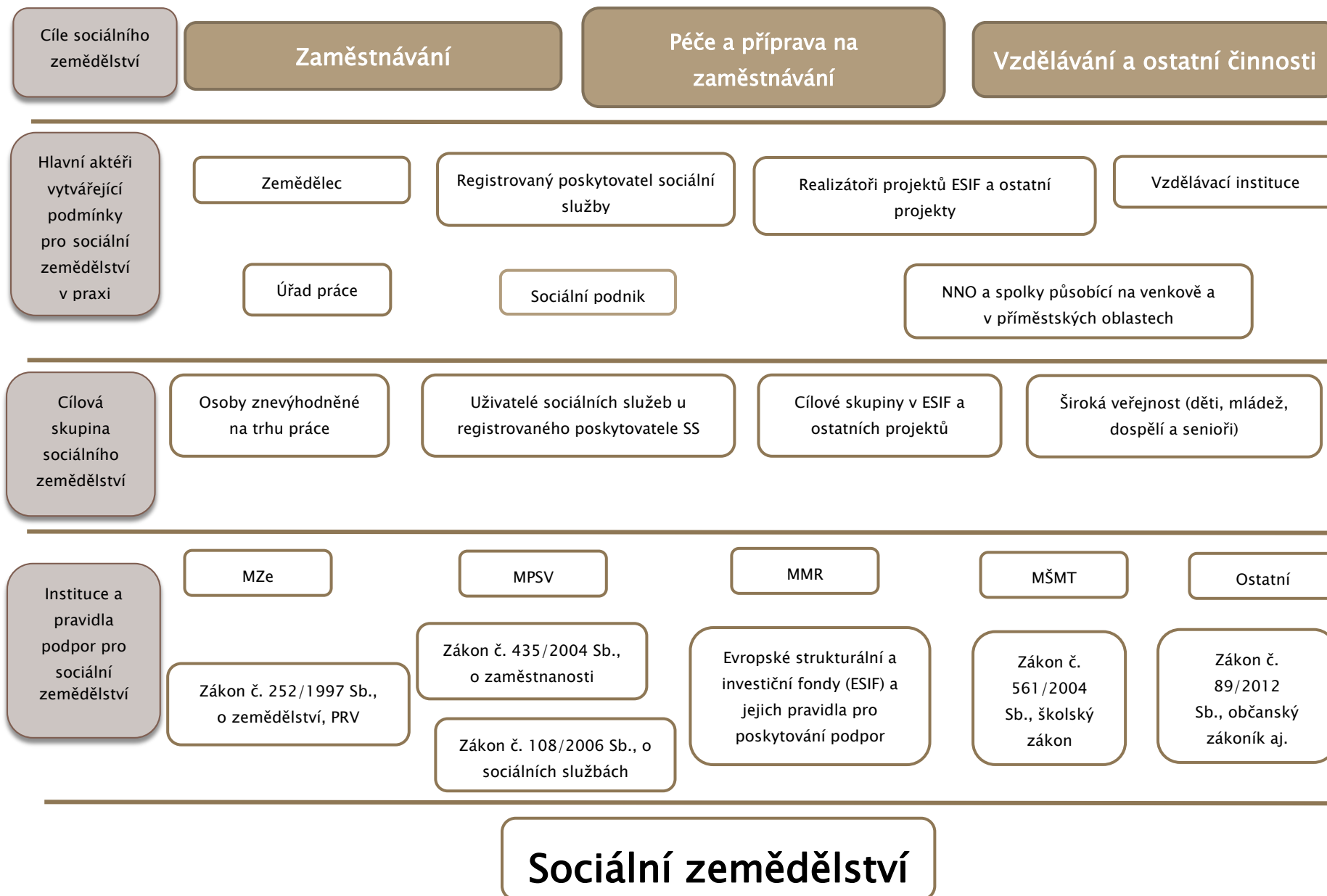

- » Nestátní neziskové organizace, které svými aktivitami naplňují cíl sociálního zemědělství pro širokou veřejnost (děti, mládež, dospělí, senioři) především v oblasti vzdělávání a ostatních činnostech, úzce navázaných na zemědělskou farmu
- » Lokální samospráva (obce a kraje), která má na starosti zřizování a koordinaci vzdělávacích a sociálních služeb na místní úrovni, vytváří komunitní a strategické plány rozvoje daného místa

Cílovými skupinami sociálního zemědělství jsou:

- » Osoby znevýhodněné na trhu práce dle Zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti a to především v § 67, které jsou pro účely zaměstnanosti považovány za osoby zdravotně postižené, kterým je poskytována zvýšená ochrana na trhu práce
- » Uživatelé sociálních služeb u registrovaných poskytovatelů dle Zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, resp. klienti vhodných typů sociálních služeb
- » Cílové skupiny v ESIF a ostatních projektech
- » Široká veřejnost s omezeným přístupem ke službám a variabilním aktivitám ve venkovských oblastech obecně

Následující schéma graficky znázorňuje jednotlivé úrovně sociálního zemědělství – cíle, hlavní aktéry, cílové skupiny, instituce a pravidla podpor.

DOSAVADNÍ PRAXE V OBLASTI SOCIÁLNÍHO ZEMĚDĚLSTVÍ V ČR

Sociální zemědělství v praxi v ČR existuje již řadu let, ačkoliv k jeho formálnímu vymezení se dostáváme teprve v posledních letech. Z historického hlediska byl koncept sociálního zemědělství naplňován již v minulých staletích. Při absenci či omezené škále jiných možností zařazení a zaopatření osob obtížně uplatnitelných na trhu práce právě zemědělství, coby nejrozšířenější antropogenní aktivita s velmi variabilní škálou činností, vytvářelo jeden z největších prostorů, v němž mohly tyto osoby nalézt uplatnění, ať už přímo v rámci rodiny, či v rámci komunity okolo zemědělského hospodářství. Na statku tak nacházeli uplatnění i lidé, kterým např. věk, zdravotní či mentální postižení, neumožňovaly běžné pracovní nasazení. Spolu s intenzifikací zemědělství však zmizela i většina prostoru pro méně efektivní činnosti a část sociální funkce zemědělství, spočívající v zařazování osob obtížně uplatnitelných na trhu práce a nabízející aktivitu znevýhodněným a marginalizovaným lidem, byla do značné míry potlačena a přenesena ze zemědělství na jiná odvětví. Teprve s rozvojem alternativních zemědělských systémů, směřujících k extenzifikaci zemědělského hospodaření a jeho udržitelnosti ke konci dvacátého století, se začala tato složka sociální funkce zemědělství opět rozvíjet.

Po dílčích praktických aktivitách i teoretických projektech v letech 1990 až 2010 došlo v roce 2013 k nastartování současné vlny směřující k vymezení, definování a koncepčnímu rozvoji sociálního zemědělství. Koncept sociálního zemědělství v jeho současné podobě se do ČR dostal na základě projektu Multifunctional Agriculture in Europe (MAiE),² který probíhal v letech 2011 – 2014, a Česko se jej partnersky účastnilo. Poměrně rychle se s konceptem ztotožnilo několik farem a aktérů, kteří iniciovali jeho další propagaci. V roce 2014 vznikla při Ministerstvu zemědělství mezirezortní Pracovní komise sociálního zemědělství složená ze zástupců Ministerstva zemědělství, Ministerstva práce a sociálních věcí, zástupců

---

² Mezinárodní evropský projekt Leonardo M.A.I.E. – 510142-LLP-1-2010-1-DE-LEONARDO-LNW, více informací o partnerských zemích, jednotlivých setkáních a výstupech k dohledání na webové stránce, dostupné z: <http://www.maie-project.eu>.

akademického, ziskového i neziskového sektoru, která se konceptem zabývá na více úrovních.

Na jaře 2015 se objevila nabídka kurzu dalšího vzdělávání o sociálním zemědělství pro sociální pracovníky a pracovníky v sociálních službách na VOŠ Jabok v Praze a souběžně vznikl předmět Social farming pro obor Multifunctional farming na Zemědělské fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Ta v současné době intenzivně připravuje mezifakultní profesně zaměřený bakalářský studijní program Sociální zemědělství, který by měl být uveden v akademickém roce 2016/2017. Připravuje se také několik dalších projektů, jejichž hlavním obsahem je sociální zemědělství. Téma bylo několikrát prezentováno na konferencích a mezinárodních setkáních s převažující tematikou sociálního podnikání nebo zemědělského hospodaření. Vzhledem k tomu, že v praxi se k aktivitám sociálního zemědělství připojuje stále více subjektů, je toto koncepčnější pojetí nezbytnou složkou celkového rozvoje sociálního zemědělství v ČR.

SOCIÁLNÍ ZEMĚDĚLSTVÍ – ZEMĚDĚLSKÁ OBLAST

Současný nárůst zájmu o sociální zemědělství lze doložit tím, že ze sledovaných subjektů pouze dva realizovaly propojení zemědělské a sociální sféry před rokem 2000, v současnosti se jedná řádově o desítky organizací. Z pohledu zemědělské složky sociálního zemědělství je zřejmý rozdíl mezi subjekty, které byly původně zemědělské a nabídku sociálních aktivit zahrnuly později, a subjekty, kde byl postup opačný, tj. zemědělské aktivity doplnily portfolio sociálních služeb a vzdělávacích programů. To se odráží zejména ve struktuře zemědělských činností a jejich rozsahu. Běžnějším modelem dosavadní praxe je připojení zemědělských aktivit k sociálním a vzdělávacím – zemědělské činnosti jako forma terapie, prostředek pedagogického rozvoje, či jako nástroj sociálního podnikání. Zemědělství pak slouží jako doplňková činnost, jejíž ekonomický výsledek je zpravidla vedlejší. Několik z vytipovaných farem započalo plánovitě rozvíjet současně zemědělskou a sociální oblast, ekonomické rozložení příjmů je ve větší rovnováze. Pouze ve třech případech z patnácti sledovaných farem byl postup opačný, tzn., že na počátku byl zemědělský podnik, který se rozvinul i do sociální sféry, což je do jisté míry zapříčiněno celkovou orientací zemědělství na intenzivní plnění produkční funkce a utlumení ostatních možných funkcí.

Původní zaměření subjektu je do jisté míry patrné i z výměry zemědělsky obhospodařované půdy, kdy původně zemědělské farmy potřebují k zajištění ekonomické udržitelnosti zpravidla výrazně větší plochy. U subjektů, které se nejprve věnovaly zemědělství, tak jde ve dvou případech o stovky, až tisíce hektarů, zatímco v celém souboru sledovaných farem se výměra zemědělské půdy pohybuje ve většině případů v jednotkách až desítkách hektarů. Výměra zemědělské půdy však v systému sociálního zemědělství hraje jen malou roli, resp. pomáhá definovat hlavní zaměření a zdroje příjmů subjektu. Velké podniky se živí převážně zemědělstvím, sociální aktivity jsou pro ně doplňkovou činností a jsou obvykle realizovány pouze v některých částech provozu. U subjektů zaměřených primárně na sociální sféru je naopak zemědělská část obvykle malá, z pohledu

příjmu doplňková, a zcela nebo takřka zcela podřízená a přizpůsobená klientům a jejich potřebám.

I z hlediska struktury zemědělské výroby je patrné původní zaměření subjektu. Pokud se jedná o rostlinnou produkci, v případech, kdy je hlavní činností a zdrojem příjmu zemědělství, je patrný důraz na klasickou polní produkci se zařazením velkoobjemových plodin a obecně větší výměry orné půdy i trvalých travních porostů. V těchto částech zemědělského provozu však dochází k zapojování klientů sociálního zemědělství spíše okrajově – limitujícím prvkem je např. potřeba mechanizace pro polní produkci a tím i omezení možností zapojení klientů. Ti naopak nacházejí velmi dobré uplatnění při pěstování ovoce, zeleniny, bylinek, ale i dalších plodin, a to zejména tam, kde je tato činnost realizována na menších plochách a vyžaduje ruční práci, a je možné je zapojit co celého cyklu pěstování zemědělských plodin. Ve sledovaném souboru je zejména u subjektů, kde jsou zemědělské činnosti doplňkovou aktivitou, patrná snaha o přizpůsobení výběru pěstovaných plodin potřebám klientů a možnosti sklizenou produkci spotřebovat v rámci subjektu, přičemž její posunutí dále na trh je realizováno výjimečně. Vedle potravinářské produkce je v návaznosti na živočišnou výrobu obvyklé i pěstování krmných plodin.

Také struktura a rozsah živočišné výroby jsou – obdobně jako u rostlinné výroby – ovlivněny původním zaměřením subjektu. S velkokapacitní produkcí se setkáváme pouze u původně zemědělských podniků. Z pohledu zapojení klientů sociálního zemědělství se jeví jako optimální chov drobnějších zvířat (ovce, kozy, králíci, drůbež), případně chov včel. Jejich zapojení je ale možné i při chovu skotu, prasat, či koní. Při práci se zvířaty je nezanedbatelný terapeutický účinek. Na živočišnou výrobu jsou zpravidla navázány plochy trvalých travních porostů (luk a pastvin), které jsou zastoupeny u většiny sledovaných subjektů.

Z pohledu sociálního zemědělství je velmi důležitou složkou zpracování vlastní produkce. Ve sledovaném souboru subjektů zpracování probíhá ve většině případů (jedenáct subjektů z patnácti), většinou pro vlastní potřebu. Zpracováváno je

obvykle mléko, zelenina, ovoce, v některých případech med, či maso. Zpracování produktů a výroba např. sýrů, křída, moštů atd. jsou velmi významné i z pohledu motivace klientů, pro které je přínosné vidět finální produkt své činnosti. Někteří klienti se podílejí na přímém prodeji výrobků ve faremním obchodě či na farmářských trzích. Většina sledovaných subjektů se cíleně věnuje i dalším mimoprodukčním aktivitám vázaným na zemědělskou činnost a farmu, zejména péči o krajinu, agroturistiku a kulturní a společenské akce (např. dožínky, programy pro rodiny s dětmi atp.).

V rámci zemědělské složky sociálního zemědělství mohou být klienti zapojeni prakticky takřka do všech aktivit, vždy však v závislosti na konkrétních faktorech (např. cílová skupina klientů, rozsah a odbornost zemědělské činnosti). V rostlinné i živočišné výrobě nejsou některé činnosti pro zapojení klientů vhodné, jde např. o práce s mechanizací, zejména tam, kde je potřeba zvláštní průprava, nebo mohou chybou klienta vzniknout velké škody. V živočišné výrobě není vhodné zapojovat klienty do práce s nebezpečnějšími zvířaty (např. býci), případně některých veterinárních úkonů. Běžným rizikem jsou i alergie či fobie klientů, které představují přirozenou kontraindikaci pro tento druh rehabilitací, terapií či integračního zaměstnávání. I přes tato omezení je však škála nabízených činností velmi široká a vhodná pro kvalitativní rozvoj osob z cílových skupin sociálního zemědělství.

SOCIÁLNÍ ZEMĚDĚLSTVÍ – SOCIÁLNÍ OBLAST

V sociální oblasti se studie zaměřuje na typ činností sledovaných farem a organizací, práci s jednotlivými cílovými skupinami, jejich identifikaci a míru jejich zapojení. Důležité bylo stanovit, koho považují tyto organizace za klíčové partnery pro své fungování a jak tuto spolupráci hodnotí. Součástí studie bylo zjištění stávajících i možných budoucích finančních podpor pro další rozvoj služeb v oblasti sociálního zemědělství. Rozpoznávány byly také případné překážky dalšího rozvoje, stejně jako faktory, které by naopak jednotlivým

organizacím mohly v rozvoji pomoci. Část studie se také věnuje důvodům realizace sociálního zemědělství a benefitům, které tento typ činnosti pro organizace představuje.

Cílová skupina

Cílová skupina jednotlivých organizací je dána typem sociální služby, která je těmto osobám poskytována, pokud stojí na prvním místě registrovaný poskytovatel sociálních služeb, nebo potřebami dané lokality, např. dlouhodobě nezaměstnaní v případě větších zemědělských podniků. Potom záleží na typu projektu z ESIF a dalších fondů, ze kterých čerpá organizace podporu, nebo zkrátka na poslání vytipovaného zařízení. V rámci studie byly identifikovány následující cílové skupiny, které se zapojily do širokého spektra zemědělských činností:

- » drogově závislé osoby;
- » děti po obchodu ze zařízení ústavní či výchovné péče (mladí dospělí);
- » osoby se sociálním znevýhodněním;
- » osoby zdravotně postižené (nejčastěji osoby s mentálním postižením);
- » dlouhodobě nezaměstnaní;
- » dobrovolníci a široká veřejnost.

Nejpočetnější cílovou skupinou, které jsou poskytovány služby sociálního zemědělství, jsou osoby se zdravotním postižením, druhou nejpočetnější skupinou jsou osoby drogově závislé a dlouhodobě nezaměstnaní. Počet zapojených osob v rámci cílových skupin jednotlivých organizací je samozřejmě závislý na velikosti dané organizace. Z tohoto úhlu pohledu proto nelze jednoznačně vymezit cílovou skupinu osob, pro kterou je koncept sociálního zemědělství vhodný a naopak, nicméně z výše uvedeného výčtu cílových skupin lze vyvozovat, že aktivity sociálního zemědělství jsou určeny pro široké spektrum osob.

Typ aktivit

Výchozím bodem pro vymezení typu aktivit příslušníků cílových skupin na sociálně zemědělských farmách je rozlišení na tři hlavní oblasti realizace:

- integrační zaměstnávání;
- sociální a terapeutické služby;
- vzdělávání a ostatní činnosti.

Jednotlivé typy aktivit se zpravidla v praxi vzájemně prolínají a doplňují (pouze ve třech organizacích je zastoupen jen jeden typ aktivit).

Pokud jde o integrační zaměstnávání, u většiny organizací, které se mu věnují, jsou osoby z cílových skupin zaměstnány v rámci různých druhů pracovních poměrů. Nejčastěji jsou uplatňovány částečné pracovní úvazky a jejich a různé formy např. DPP a DPČ. Platová hladina u těchto pracovních úvazků velmi často dosahuje hranice minimální mzdy a pro tyto pracovní úvazky bývají běžně čerpány subvence z dostupných veřejných zdrojů, např. úřadu práce, projektů ESF a současně z vlastní ekonomické činnosti. V těchto případech jde většinou o propojení technik nebo vytvoření systému, kdy osoby z cílové skupiny nejdříve procházejí pracovní terapií / rehabilitací a po jejím úspěšném ukončení získávají pracovní poměr v dané organizaci.

V oblasti pracovní terapie nebo rehabilitace a následného integračního zaměstnávání jsou organizace velmi dobře zorientované a profesionalizované. Zcela běžnou součástí těchto terapií/rehabilitací jsou zpracované individuální plány v souladu se standardy kvality sociálních služeb, které plánují a zajišťují progres v dané oblasti. Jsou však také sociální farmy zcela nezávislé na veřejných subvencích, které zaměstnáváním sociálně znevýhodněných osob (nejčastěji

dlouhodobě nezaměstnaných), reagují na potřeby dané lokality a jsou projevem společenské odpovědnosti firmy.

Druhy sociálních služeb vymezuje Zákon č. 108/2006 Sb. O sociálních službách a jako nejvhodnější pro sociální zemědělství se jeví sociálně aktivizační služby, sociálně terapeutické dílny, terapeutické komunity a služby sociální rehabilitace. Tyto služby jsou realizovány na základě úzké spolupráce registrovaného poskytovatele sociálních služeb (nestátní neziskové organizace) se zemědělskou farmou, kam docházejí klienti své organizace naplňovat její cíle a poslání na k tomu vymezeném prostoru. Tyto služby jsou poskytovány bezplatně s příslušnou indikací, farmář za poskytování místa není žádným způsobem kompenzován, kromě dobrého jména firmy. Znamějším příkladem této oblasti služeb v ČR jsou terapie poskytované za komerční cenu, příkladem jsou různé typy animoterapií a zoorehabilitací, které probíhají na zemědělských farmách. Tento druh aktivit však nepodléhá žádné indikaci či zdravotnímu doporučení a beneficentem je široká veřejnost. Pro některé organizace může představovat hlavní zdroj příjmu.

Oblast vzdělávacích aktivit a dalších činností na farmách je nejhůře vymezitelná, protože ji nelze těsně svázat pravidly či legislativními opatřeními. Pokud se jedná o Environmentální výchovu, vzdělávání a osvětu, spadá tento rámec pod gesci Ministerstva životního prostředí, participují na něm nejčastěji Krajské odbory životního prostředí a školy. Tento program však představuje nabídku jednorázových návštěv farem za účelem osvojení základních znalostí o faremním a venkovském životě, nejedná se tedy o dlouhodobou, např. terapeutickou proceduru, která cíleně vede ke zlepšení osobního blaha. Velký význam zde má myšlenka networkingu, vytváření společenských sítí, a sociální integrace v rurálních oblastech. Sociální farma se jeví jako místo, kde se setkávají lidé z mnoha oblastí

při kulturních a jiných akcích, ale také např. formou wwoofingu,³ dobrovolnické služby, nebo při neformální pomoci místních lidí, kteří jsou dlouhodobě nezaměstnaní (př. Valče a Biostatku či Koňského dvorce Chmelištná v západních Čechách). Takto se sociálně vyloučení lidé žijící na venkově mohou zapojit do společnosti, díky příležitosti v rámci faremního prostředí.

Mezi ostatní zemědělské činnosti, které se více týkají lokálního komunitního života, ale neprobíhají nutně na zemědělské farmě, náleží terapeutické či komunitní zahrady, které dávají místním lidem příležitost dlouhodobě docházet do zařízení a čerpat benefity z pobytu v zahradě. Tyto organizace často organizují a zajišťují lokální farmářské trhy, které mají také integrační potenciál, tím spíš, odehrávají-li se aktivity na venkově či v malém městě. Produkční zemědělská funkce je zde potlačena ve prospěch společenské a terapeutické. Tyto aktivity spadají do konceptu green care, je třeba je rozvíjet, ale k sociálnímu zemědělství jsou řazeny okrajově.

Spolupráce

Spektrum aktérů, kteří jsou zapojeni do spolupráce se sociálními farmami, je velmi široké. Vymezit hlavní zúčastněné lze především na základě objemu finančních prostředků, které poskytují na činnost dané organizace. Do této skupiny patří především orgány veřejné správy (MPSV, Úřady práce, Krajské úřady, ESF). Ve vztahu k zaměření organizace jsou pak důležití partneři, kteří pomáhají zajišťovat činnost organizace, ať už z hlediska funkční a integrální spolupráce, nebo prostřednictvím výměny zkušeností, vzájemného doplňování, nebo i z prosté potřeby získávání nebo nabídky různých činností pro klienty svých služeb.

---

³ WWOOF – World Wide Opportunities on Organic Farms (Celosvětové příležitosti na ekofarmách), program dobrovolné pomoci na ekofarmách, který má vzdělávací a komunitní potenciál

Sledované organizace v této oblasti zmiňují pestrou škálu dalších spolupracujících subjektů, veřejné, soukromé i nestátní neziskové, školky a školy (ZŠ, SOŠ, VŠ), RVPPP, lékaři, Okresní hygienické stanice, OSPOD, biskupství, Pro-bio ligu, Ligu potravinových alternativ, Síť středisek ekologického vzdělávání Pavučina, Českou hiporehabilitační asociaci, Asociaci pro sociální začleňování osob s postižením, Asociaci veřejně prospěšných organizací, Radu pro genové zdroje, Národní památkový ústav – zámek Valeč, Odbor životního prostředí a zemědělství Karlovarského kraje, Thüringer Ökoherz, Fundacja Agrinatura Polska, FOWO (platforma pro WOOF), Kozodoj, Kladskou botanickou zahradu, existuje i mnoho dalších, výčet by byl příliš vyčerpávající.

Většina organizací uvádí spolupráci jako jednu z nejdůležitějších oblastí, kterou je nutné neustále udržovat a dle možností nadále rozvíjet. Vždy je přitom určující, jak je koncipován provoz dané organizace a jak ekonomicky stabilní je. V zásadě platí, že čím více je organizace závislá na finančních prostředcích z jiných než vlastních zdrojů, tím větší je kladen důraz na významnost aktérů, kteří tyto finanční prostředky poskytují. Naopak organizace, jež svou činnost víceméně pokrývají vlastními zdroji, považují za hlavní aktéry většinou místní samosprávu nebo další relevantní partnery, ve výjimečných případech také ze zahraničí, kteří jsou důležití pro jejich další rozvoj. Žádná z farem neuvádí jako „svého“ hlavního aktéra Ministerstvo zemědělství. Několikrát zdůrazňovaná byla kvalita a intenzita spolupráce lokálních partnerů, kteří jsou mnohdy stálými odběrateli faremních výrobků a podporují myšlenku sociálního zemědělství.

Funkčnost, přínosy a překážky

Z okruhu otázek vztahujících se k funkčnosti, přínosům a překážkám v rámci realizace sociálního zemědělství vyplynulo, že poskytovatelé poměrně bezproblémově zvládají přímou práci s klienty, ať již při zaměstnávání, terapiích, vzdělávání nebo ostatních činnostech. To je dáno zejména skutečností, že většina respondentů je zároveň poskytovateli sociálních služeb, v rámci kterých působí profesionálové a odborníci v přímé péči, přičemž totéž platí i u vzdělávacích činností. Pozitivně je hodnocena také spolupráce s konkrétními místními aktéry, zejména v případech, kdy jde o spolupráci dlouhodobou⁴. Na druhou stranu respondenti často uvádí ne zcela dobře fungující systém financování aktivit, jejich krátkodobost, nejistotou apod. V této oblasti tak uvádějí shodné problémy jako ostatní poskytovatelé sociálních služeb v ČR.

Další problematickou oblastí je absentující nebo nedostatečná odbornost pracovníků pro realizaci zemědělských činností (např. chov, pěstitelství, zpracování produktů apod.). V rámci tohoto šetření několik respondentů uvedlo, že jim chybí zaměstnanec, který by pokrýval svou odborností zemědělské aktivity a zároveň by disponoval osobnostními předpoklady pro přímou práci s osobami z cílových skupin respondentů. Toto se týká především běžného denního chodu organizace, ale zároveň jde o nedostatek, který limituje organizace v jejím dalším rozvoji případně plánování. Vyhledávání, zapojování a v současné době i vzdělávání zaměstnanců v této oblasti, je tak dalším slabým místem identifikovaným několika respondenty.

Šetření také poukázalo na nízkou informovanost v oblasti zemědělských dotací a dalších subvencí, které jsou poskytovány zemědělcům na jejich běžnou činnost a mohly by posloužit k širšímu rozvinutí sociálního zemědělství i u subjektů, které nemají zemědělství nastaveno jako svou primární činnost.

---

⁴ Naopak několik respondentů uvedlo prakticky nefunkční spolupráci s místními aktéry. Toto je tak nutné vnímat jako variabilní a posuzovat případ od případu.

PŘÍKLADY DOBRÉ PRAXE

Název organizace: BEMAGRO MALONTY, A.S.

Adresa organizace: Malonty 101, 382 91

Kontakt: bemagro@quick.cz

Působnost: okres Český Krumlov, Jihočeský kraj

Založena: 1994

Cílová skupina: mentálně i tělesně postižení, nezaměstnaní, lidé důchodového a předdůchodového věku, lidé v tíživé sociální situaci

Bemagro Malonty je akciovou společností vzniklou v roce 1994 z bývalých státních statků. V současné době hospodaří na výměře přesahující 2000 ha, z čehož většinu tvoří louky a pastviny, zorněno je zhruba 500 ha. Farma je certifikována a zařazena v systému ekologického zemědělství, z produkčního hlediska se zaměřuje zejména na chov mléčného skotu, dále na chov skotu bez tržní produkce mléka a v rámci Selského dvora i na malochov prasat, ovcí a drůbeže. V rostlinné výrobě je vedle klasické polní produkce, jejímž cílem je zajištění krmiva pro chovaná zvířata tržních plodin (žito, pšenice, oves, špalda, pohanka, brambory), věnován prostor i zeleninové zahradě, která produkuje pestrou škálu regionálních druhů zeleniny a bylinek.

Vzhledem k tomu, že zemědělství je primární a z hlediska příjmu i hlavní činností organizace, připojily se aktivity zahrnutelné pod pojem sociální zemědělství až později, spíše jako přirozené doplnění snahy o komplexní zlepšování podmínek v mikroregionu. Od roku 2006 funguje spolupráce ve vzdělávání, sociálním aktivitám se podnik věnuje od roku 2008. V rámci regionu patří mezi největší zaměstnavatele (zhruba 50 stálých zaměstnanců, dalších 20 sezónně), přičemž poskytuje prostor i osobám znevýhodněným na trhu práce.

Nejsou zde tedy vymezeny konkrétní cílové skupiny klientů, do pracovního procesu jsou zařazovány osoby znevýhodněné na trhu práce z oblasti, v níž Bemagro Malonty působí, přičemž zaměstnávání jsou dle potřeby – komu je potřeba pomoci a neohrozí chod podniku. V současné době jsou zaměstnání mentálně i tělesně postižení, nezaměstnaní, lidé důchodového a předdůchodového věku, lidé v tíživé sociální situaci (zadlužení, obtížně uplatnitelní na trhu práce...), dohromady průběžně ca. 10 osob.

Klienti jsou zaměstnávání formou DPP i DPČ, sezónně i celoročně (dlouhodobě). Jsou zapojeni do pestré škály činností, přičemž jsou vždy zohledňovány jejich možnosti a potřeby. Hlavní uplatnění klientů je při pěstování zeleniny a bylinek (zeleninová zahrada), v malochovu prasat, ovcí a drůbeže v rámci Selského dvora a při péči o krajinné prvky. Klienti nacházejí uplatnění i při chovu skotu a v některých fázích polní produkce. Vzhledem k tomu, že Bemagro Malonty je v tomto směru takřka zcela soběstačné a nepobírá na uplatnění klientů žádné dotace či podpory, je jejich činnost organizována tak, aby pro podnik nebyla ekonomickou zátěží. Příkladem může být např. malochov drůbeže nebo

pěstování zeleniny, kdy je takřka veškerá produkce uplatněna v rámci mikroregionu (obcí, ve kterých podnik působí), přičemž příjmy zpravidla pokryjí náklady na provoz a zaměstnance.

Sociální zemědělství je v případě Bemagro Malonty přirozenou součástí komplexního přístupu k hospodaření a je v souladu s cíli, které vedle udržitelné, environmentálně šetrné a ekonomicky efektivní zemědělské produkce, zahrnují i řadu mimoprodukčních aktivit. Do budoucna chce podnik vedle poskytování kvalitních potravin dále zkvalitňovat práci s krajinou, rozšířit zpracování a obchod a zaměstnat více zdravotně i mentálně postižených.

„Chceme-li dobře dělat zemědělství, musíme hledat harmonii komplexně a vedle zemědělské produkce se starat i o krajinu a sociální sféru.“ – Ing. Miloslav Knížek, ředitel Bemagro Malonty

Název organizace: BIOSTATEK, AREA VIVA, Z.S.

Adresa organizace: Zámecká 20, 364 55 Valeč

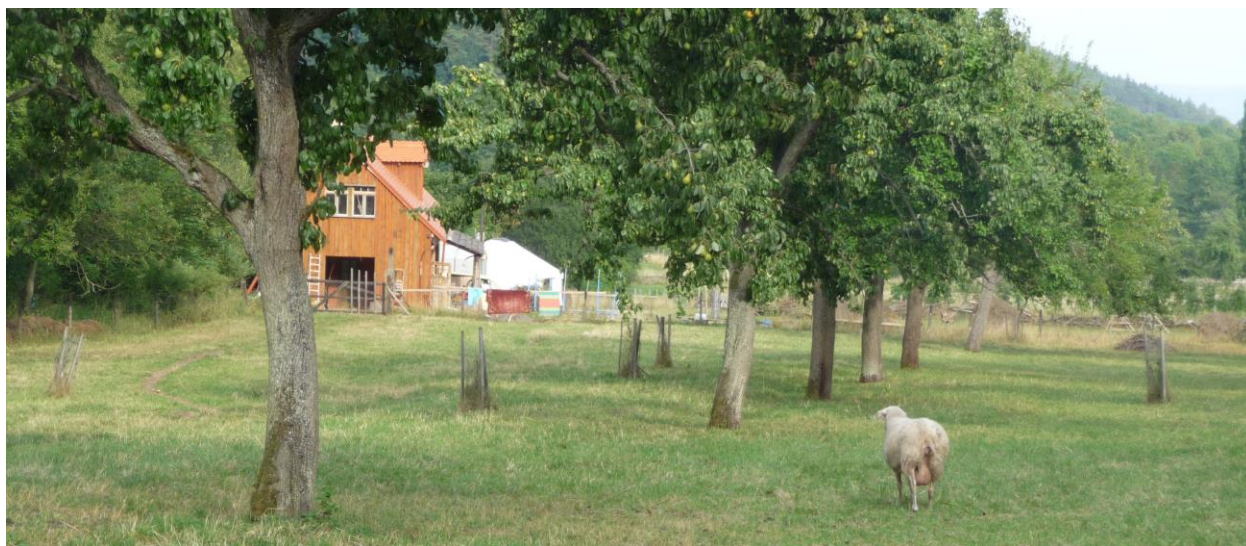
Kontakt: vojtech@biostatek.cz

Působnost: okres Karlovy Vary, Karlovarský kraj

Založena: 2008, od 2009 spolupráce s AREA viva, z.s.

Cílová skupina: děti, mládež, „dobrovolníci“, široká veřejnost, dlouhodobě nezaměstnaní, místní komunita

Farma Biostatek je rodinná farma, sídlící v barokní západočeské obci Valeč. Jedná se o oblast sousedící s vojenským újezdem Doupovských hor, která dodnes nese známky složité historie minulého století (vysídlení německy hovořícího obyvatelstva, zničení původních obcí, působení sovětských vojenských jednotek atd.), jakékoli změny a novoty jsou proto přijímány se směsí nedůvěřivosti a závisti. Biostatek je personálně propojen s neziskovou organizací AREA viva, z. s., již vytváří prostředí, kulisu a zázemí pro sociálně zemědělské aktivity a projekty, které jsou realizovány dílem AREA vivou, z. s., dílem Biostatkem, respektive Mgr. Vojtěchem Veselým, OSVČ zapsanou v evidenci zemědělských podnikatelů.

Biostatek byl založen v roce 2008 čistě jako produkční ekofarma, o rok později začal úzce spolupracovat s organizací AREA viva, z.s., což vedlo k rozvinutí svých aktivit do vzdělávací, osvětové a komunitní roviny a také partnersky kooperovat v mnoha podobně zaměřených mezinárodních projektech. V současnosti farma obhospodařuje 7,5 ha pastvin, 4 ha sadů ovocných stromů, stádo ovcí (50 matek na mléčnou produkci), 7 včelstev. Na Biostatku jsou zpracovávána jablka na mošt a další ovoce na marmelády, mléko na sýry, dále je zpracovávána ovčí vlna, med a další včelí produkty. Zemědělské komodity mají BIO certifikaci, styl hospodaření podporuje trvalou udržitelnost i ochranu krajiny a přírody. Od jara 2015 na farmě plně funguje zpracovna ovčího mléka. Většina produktů (maso, mléko, sýry, mošty, med, marmelády, ovčí kožešiny atd.) je prodávána přímo „ze dvora“ a síti

pravidelných odběratelů. Zboží také prodává farmář dle sezóny na trzích a ve smluvních obchodech.

Vedle zemědělské produkce soustředí své aktivity především na vzdělávání, je zázemím pro „dobrovolnictví“, aktivizuje se v občanském životě obce a kraje a také zaměstnává dlouhodobě nezaměstnané osoby (2 na HPP), které při práci vyžadují zvýšenou podporu a asistenci. Jednou z hlavních dlouhodobých mimoprodukčních činností na Biostatku je nabídka pedagogických programů v rámci Environmentální výchovy, vzdělávání a osvěty (EVVO). Cílem tohoto programu je vštípit dětem a mládeži hodnotu ochrany venkovského prostředí při produkci potravin a vést je k odpovědnému postoji k životnímu prostředí, zdravému stravování a životnímu stylu. Na Biostatku se ročně vystřídá okolo 800 žáků z okolních škol a program funguje díky podpoře Odboru životního prostředí Karlovarského kraje.

Farma Biostatek a sdružení AREA viva, z. s. dále patří mezi organizace nabízející dobrovolnické pobyty v rámci Evropské dobrovolné služby (European Voluntary Service, EVS), která je určená mladým Evropanům mezi 17 a 30 lety. Farma hostí každoročně jednoho evropského dobrovolníka, ale předpokládá se, že tento počet bude navýšen. Biostatek je také zázemím pro mezinárodní workcampy, letos je již šestým rokem pořádal ve spolupráci s organizací Tamjdem, o.p.s. Ročně se workcampu účastní na 40 lidí všech generací z celého světa. Kromě této „dobrovolnické“ služby patří farma Biostatek mezi tzv. hostitelské WWOOFerské farmy. WWOOF – World Wide Opportunities on Organic Farms (Celosvětové příležitosti na ekofarmách) představuje soběstačný a nezávislý projekt, v němž jde o pomoc „dobrovolníků“ na farmách za nocleh a stravu, jde ale také o sdílení s farmářovou rodinou, zapojení do komunity, poznávání venkovského života a stylu práce. Sdružení AREA viva, z.s. za ČR WWOOF koordinuje a metodicky vede.

Biostatek je dlouhodobým partnerem některých dalších mezinárodních projektů, které se programově dotýkají sociálního zemědělství. Za důležité považujeme zmínit již ukončenou spolupráci s Výchovným ústavem Žlutice, v rámci které dojížděli mladiství za doprovodu asistenta pomáhat při budování farmy a podílet se

na činnostech, které jsou pro chod farmy nezbytné. Farma je také místem setkávání nejrozličnějších skupin lidí na odstupňované úrovni formalizace: od inkluzivního zaměstnávání přes vzdělávací aktivity a dobrovolnou výpomoc, až po poskytnutí dočasného přístřeší potřebným osobám nebo zcela neformální pomoc od místních obyvatel bez práce a jakýchkoli aktivit. Farma Biostatek je členem SSEV Pavučina, partnerem Thuringer Okoherz, platformy FOWO pro WWOOF a spolupracuje s MAS Vladař, o.p.s. Farmář se svými zaměstnanci a příznivci se snaží variabilními aktivitami o zkvalitnění společenského a kulturního života obce.

Název organizace: KVĚTNÁ ZAHRADA, Z.Ú.

Adresa organizace: Květná 40, 572 01 Polička

Kontakt: kvetnazahrada@seznam.cz

Působnost: okres Svitavy, kraj Pardubický

Založena: 2005 vznik organizace, 2009 zahájení zemědělských aktivit

Cílová skupina: děti a mládež

Květná Zahrada, z.ú. byla založena v roce 2005 a zaměřuje se na efektivní pomoc a podporu ohrožených a rizikových dětí a jejich rodin a mladých lidí, kteří po dosažení zletilosti opouštějí školská zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, vrací se z jiných zařízení pro péči o mládež, z výkonu trestu odnětí svobody, ochranné léčby, nebo jsou v obtížné životní situaci – bez přístřeší, potřebné pomoci a podpory.

V roce 2009 zahájila organizace Květná Zahrada, z.ú. činnost v oblasti sociálního podnikání. V jeho rámci se zaměřuje zejména na zaměstnávání sociálně rizikových a ohrožených mladých lidí. V prvních letech měla přímou vazbu na činnost Domu na půl cesty, kde většina klientů pracovala přímo na zemědělském statku. Současným hlavním cílem je poskytovat pro 13 klientů ubytování a také soustavnou práci, která je základem jejich socializace a je důležitá pro získání mnohdy prvních pracovních a dovednostních zkušeností, a to jak na statku, tak v rámci spolupráce s lokálními firmami.

V současné době Květná Zahrada, z.ú. hospodaří na 17 ha luk a pastvin, stará se o dojné krávy (8 ks), kozy (18 ks + 8 kůzlat), 20 králíků a prasata (8ks). V menším rozměru se zde pěstují bylinky, brambory a dýně hokaido, kravské a kozí mléko je zpracováváno na sýr. Své výrobky prodává především „ze dvora“. Do budoucna organizace plánuje zpracovávat ovoce z okolních sadů v sušárně a na marmelády a mošty.

Volba práce v zemědělství vyplynula z faktu, že tento typ činností umožňuje jedinci bez jakéhokoli odborného vzdělání, zkušeností a dovedností se zapojit do práce a začít budovat nové pracovní návyky. Kromě individuálního rozvoje klientů je tato práce

přínosná pro statek a rozvoj hospodářství, je efektivním zdrojem dalších služeb organizace. Klienti jsou na statku zapojeni do všech aktivit spojených se zemědělskou činností a to podle jejich osobnostních předpokladů a zkušeností. Pracují v chovu, při pěstování plodin, údržbářských a technických činnostech a částečně participují na rekonstrukci nemovitostí. Důležitým východiskem je postupně připravit klienta na běžný pracovní proces. Klient proto nejprve absolvuje pracovní terapii pro získání základních pracovních návyků, následně je mu nabídnuto pracovní místo.

Květná Zahrada, z.ú. se může nadále efektivně rozvíjet díky kvalitní partnerské spolupráci s veřejnou správou. Organizace jedná s okolními obcemi a městy coby důležitými vlastníky půdy a na základě vzájemné domluvy si ji od nich pro své aktivity pronajímá. Květná Zahrada je také provázána s ostatními regionálními organizacemi poskytujícími sociální služby. Praxe je taková, že klienti jiných institucí jsou v rámci různých programů vysíláni do Květné Zahrady, kde jim jsou nabídnuty služby, které mateřská organizace nenabízí. Květná Zahrada, z.ú. se tak jako celek plně zapojuje do mikroregionálního rozvoje a je důležitým agentem sociální integrace znevýhodněných mladých lidí a jejich rodin.

Název organizace: SDRUŽENÍ NERATOV, O.S.

Adresa organizace: Bartošovice v Orl. h. 84, 517 61 Rokytnice v Orl. h.

Kontakt: sdruzeni@neratov.cz

Působnost: okres Rychnov nad Kněžnou, Královéhradecký kraj

Založena: 1992

Cílová skupina: osoby zdravotně postižené či sociálně znevýhodněné

Sdružení bylo založeno v roce 1992 s cílem obnovit vysídlenou ves Neratov a nabídnout zde domov a práci lidem s postižením či jinak sociálně znevýhodněným, kteří by se na rozvoji Neratova zároveň sami aktivně podíleli. Lidé s postižením tu nacházejí uplatnění především v zemědělství, při údržbě krajiny, v tradičních lidových řemeslech a ve službách pro ostatní obyvatele Neratova a regionu, i pro turisty z celé ČR i zahraničí. V současnosti je zde zaměstnáno zhruba 110 zaměstnanců, z nich 85 s postižením. Někteří z těchto klientů v Neratově rovněž bydlí, dohromady jich je přibližně 30. Pomocnou ruku tu nacházejí i děti s kombinovaným postižením, do místní speciální školy jich dochází celkem 12.

Vzhledem k tomu, že Neratov leží na území CHKO Orlické hory, získává zde mnoho klientů s postižením práci při údržbě horských luk, při zahradnických a zemědělských činnostech. Lidé s postižením se zde starají o zvířata (skot, ovce, prasata) chovaná v ekologickém režimu, obhospodařují ovocný sad založený na původním místním genofondu, připravují palivové dřevo, pracují v zahradnickém areálu a své služby včetně např. sekání trávy či technických prací nabízejí lidem z okolí. Ve spolupráci s vedením místní CHKO pak také šetrně udržují místní horské louky.

Cílem neratovského sdružení je umět nabídnout pracovní uplatnění každému zdravotně znevýhodněnému člověku, který má o zaměstnání zájem. Proto jsou tu kromě fyzicky náročných činností v zemědělství zřízena chráněná pracovní místa i ve

službách (vaření, prodej v obchodě), v lidových řemeslech (keramika, košíkářství, tkalcovství, šití, plstění vlny atd.) a také v administrativě.

Lidé s postižením se v Neratově zapojují i do běžného života nad rámec svých pracovních povinností. Pomáhají s organizací kulturních a společenských akcí, hrají divadlo a participují na dobročinných projektech. Jeho ožívování se navíc odráží i na úrovni regionu – místní sdružení je největším zaměstnavatelem v okolí a díky tomu i vlivem rostoucího turismu se postupně zahušťuje původně velmi řídká síť veřejné dopravy, stoupá například počet autobusových linek.

Sdružení Neratov si zakládá na transparentnosti své činnosti a na kvalitě svých výrobků. Proto jsou služby a výrobky všech jeho dílen certifikovány značkou „Práce postižených“, jež dokladuje jejich kvalitu a konkurenceschopnost i dobré pracovní prostředí pro osoby s postižením, řemeslné výrobky pak nesou označení „Orlické hory – originální produkt“, zaručující využití původních místních postupů a převážně regionálních surovin. Řemeslné dílny jsou rovněž držiteli certifikátu „Bez bariér“, který dokazuje jejich přístupnost a vstřícnost vůči lidem s fyzickým postižením.

Název organizace: POMOC TÝN NAD VLTAVOU, Z.S.

Adresa organizace: Čihovice 30, 375 01 Týn nad Vltavou

Kontakt: info@pomoc-tyn.cz

Působnost: okres České Budějovice, Jihočeský kraj

Založena: 1996

Cílová skupina: osoby se zdravotním postižením

Sdružení POMOC Týn nad Vltavou bylo založeno v roce 1996 a od roku 1997 začala vznikat první pracoviště. Původně sdružení, nyní spolek, vznikl jako sdružení lidí, kteří chtějí pomáhat osobám s postižením v rámci rodinné farmy, společně s nimi žít a umožnit jim podílet se na smysluplné práci. V rámci nově vzniklého institutu v roce 1998, tzv. chráněné dílny, byla založena společnost s ručením omezeným (předobraz dnešního sociálního podnikání). V současné době je zde zaměstnáno cca 140 zaměstnanců, z čehož cca 100 klientů je se změněnou pracovní schopností. Zároveň cca 16 klientů dochází do stacionáře a sociálně terapeutických dílen. V rámci spolupráce s místními farmami je dále zaměstnáváno cca 20 osob v zemědělských provozech. Ostatní osoby pracují v keramické, zahradnické, truhlářské dílně.

Napojení na zemědělství a obecně na venkov je jedním ze základních kamenů práce POMOCI Týn nad Vltavou, z.s. Velkým impulzem a pomocí na rozjezd organizace byl společný projekt s francouzskou vzájemnou pojišťovnou MSA (Mutualité sociale agricole), který ve spolupráci s Agrární komorou ČR a Ministerstvem zemědělství absolvovali. Spolek je dlouhodobě metodickým pracovištěm Ministerstva zemědělství a Jihočeské univerzity – původně pro začleňování lidí s postižením v rámci zemědělských farem a nyní, dle vize EU o udržitelném rozvoji a „GREEN CARE“, také v sociálním zemědělství.

Hlavní důraz je na farmě kladen na zaměstnávání osob se zdravotním postižením, které přijdou samy z vlastní iniciativy. Pokud to jde, je takový člověk zaměstnán, i když pro něj není vytvořena žádná konkrétní pozice. V řadě případů tyto osoby zůstávají na trvaný pracovní poměr, přičemž někdy dochází i k reorganizaci pracoviště.

Organizace v zájmu svého udržení a zachování dobrých vztahů podporuje spolupráci s místní samosprávou mikroregionu, úřadem práce a dalšími místními aktéry. Hned od počátku se zapojila do prvního komunitního plánu a stala se jedním ze zakládajících členů MAS. Považuje za důležité, aby místní samospráva byla do takovýchto aktivit zapojena, i když to nemá okamžitý přínos. Město Týn nad Vltavou je členem dozorčí i správní rady organizace a má vliv na to, co se v organizaci děje.

Název organizace: SOCIÁLNÍ FARMA, S.R.O.

Adresa organizace: Dubická 992/14, 470 01 Česká Lípa

Kontakt: ortova@fchcl.cz

Působnost: okres Česká Lípa, Liberecký kraj

Založena: 2015

Cílová skupina: osoby dlouhodobě nezaměstnané

Farma ve Velenicích je představena mezi příklady dobré praxe, přestože byla založena teprve na počátku roku 2015, a její aktivity jsou teprve v začátcích. Sociální farma, s.r.o. cíleně vytváří perspektivní pracovní místa dlouhodobě nezaměstnaným lidem na venkově a to za využití financí získaných v rámci majetkového vyrovnání státu s církvemi, ve spolupráci s okolními farnostmi i obcí. Sociální farma, s.r.o. leží na kraji obce Velenice v okrese Česká Lípa. Biskupství litoměřické s Farní charitou Česká Lípa zde zakoupilo zemědělský statek, obytnou část s hospodářským stavením v dezolátním stavu, aby zde postupně vyrostla fungující a prosperující zemědělská farma.

Sociální farma, s.r.o. ve Velenicích chce vytvářet plnohodnotná pracovní místa dlouhodobě nezaměstnaným obyvatel z místa, poskytnout jim ubytování na farmě a hospodařit udržitelným způsobem. K tomu se váže péče o krajinu, v lidské rovině potom snaha o rozvoj komunity formou kulturních akcí na farmě pro širokou veřejnost. Farma si pronajímá pozemky od okolních farností, podporuje tedy myšlenku společenské prospěšnosti před ziskem bez širších pozitivních dopadů. Na farmě jsou nyní zaměstnáni 4 lidé na HPP, tři z toho v dlouhodobé evidenci ÚP. Tato pracovní místa jsou zřízena v režimu společensky účelných pracovních míst.

V současnosti Sociální farma, s.r.o. hospodaří na 12 ha orné půdy a 48 ha pastvin. Od roku 2016 počítá s rozšířením pozemků pronajatých od dalších farností na 100 ha pastvin. Na farmě je chováno 34 kusů masného skotu a 100 hus. V rámci rostlinné výroby zde pěstují brambory, ječmen a krmné plodiny, seno musí dokupovat. Celá farma je vedena v režimu ekologického zemědělství, šetrné postupy produkce, ochrana krajiny a přírody tak od počátku patří mezi základní přístupy celého zařízení. Sociální farma, s.r.o. uvažuje o dalším rozvoji vzhledem k navyšování počtu znevýhodněných zaměstnanců, rozšiřování ubytovacích kapacit, k diverzifikaci živočišné produkce a možná zřízení vlastních jatek na bourání masa.

Mezi silné stránky farmy bezesporu patří motivace, ideály a cíle, se kterými byla založena. Farní charita Česká Lípa je silný partner v oblasti poskytování sociálních služeb, sociálního bydlení i sociálního podnikání. Má bohatou zkušenost s prací s lidmi z okraje společnosti. Potenciálem farmy je vytvořit dlouhodobá pracovní místa a udržet celý podnik ziskový. Ocenit je také třeba odpovědnost k půdě a krajině a dále navázání kontaktů s místní samosprávou a snahu o rozvoj obce. Ohrozit její chod by mohla prozatímní finanční nesoběstačnost a menší zdatnost ve znalosti efektivních zemědělských postupů z důvodů primárně sociálního zaměření zřizovatelů.

Název organizace: FARMA LEDCE, ETINCELLE, Z.Ú.

Adresa organizace: Žižkova 288, 272 01 Kladno

Kontakt: etincelle@etincelle.cz

Působnost: okres Kladno, Středočeský kraj

Založení: 2008

Cílová skupina: osoby se zdravotním postižením

Farma Ledce je malá zemědělská farma nedaleko Slaného ve středních Čechách. Farma institučně spadá pod zavedené neziskové organizace Etincelle, z.ú. a Startujeme, o.p.s. Obě organizace se zaměřují na podporu osob s postižením především ze Středočeského kraje a jejich cílem je vytvořit těmto osobám, které mají dlouhodobě znevýhodněný vstup na pracovní trh, plnohodnotná pracovní místa.

Farma byla založena v roce 2008, původně pro klienty Domova pro osoby se zdravotním postižením (DOZP) Bellevue v Ledcích u Slaného, který zřizuje Středočeský kraj. Byla zde poptávka některých klientů Domova po práci v zemědělství. Realizace zemědělských činností byla vzhledem k pozemkovým možnostem a zázemí Domova vhodným zaměřením. V současnosti zde má farma pronajaty pozemky za symbolickou korunu. Farma by dlouhodobě nemohla existovat bez spolupráce s Domovem Bellevue a ÚP středočeského kraje.

Zemědělská farma se rozkládá na loukách a pastvinách o výměře 15 ha, obklopených několika vysokokmennými ovocnými stromy. Na pozemcích se již dříve hospodařilo, ale tato činnost byla v minulosti přerušena. Znovuobnovení farmy tak mělo dopad mimo jiné i z hlediska péče o krajinu a její ráz. Na pastvinách se v současnosti pase 20 ovcí, součástí živočišné výroby je i chov cca 60 nosných slepic, v malých počtech jsou chováni králíci, prasata a husy. Součástí farmy je skleník, financovaný Nadací OKD, kde se pěstuje zelenina a bylinky. Naprostá většina zemědělské produkce je využita v kavárnách a dalších provozovnách obou neziskových organizací, část pro vlastní spotřebu nebo prodej ze dvora.

Na farmě v současnosti pracuje 8 zaměstnanců, převážně vyššího středního věku s mentálním a často i tělesným postižením, na 0,5 pracovního úvazku a hospodář na HPP. Často jde o zaměstnance, kteří si prošli jinými provozy neziskovky Etincelle, z.ú., ale nebyli schopni dlouhodobě pracovat ve zvýšeném hluku při technických službách ve městě či při stresu a v uzavřeném prostoru kaváren. Na farmě se zaměstnanci starají o záhony, zeleninu ve skleníku, sklízí trávu, krmí a kydají, starají se o celkovou údržbu farmy. Jejich práci řídí, organizuje a koordinuje hospodář, který se také stará o další činnosti a běh farmy v průběhu celého roku. Činnosti klientů jsou variabilní, nepodléhají přesně stanoveným postupům a zvládnou je jedinci bez potřeby specifických dovedností. Farma představuje místo, kde v naprosté většině zaměstnanci zůstanou, pokud jim to zdraví dovolí, co nejdéle.

Název organizace: CHALOUPKY, Z.D.

Adresa organizace: Zašovice 14, 675 21 Okříšky

Kontakt: farma@chaloupky.cz

Působnost: okres Třebíč, Kraj Vysočina

Založena: 2012

Cílová skupina: lidé s mentálním a tělesným postižením

Společnost Chaloupky o.p.s. byla nejprve vzdělávací institucí fungující již od roku 1990 (nejstarší ekocentrum v České republice). Vedle vzdělávacích a ochrannářských aktivit (v letech 2006–2007 na profesionální úrovni) se v roce 2012 začala věnovat i zemědělským a následně v roce 2015 sociálním aktivitám. Vlastní farmu založily Chaloupky o.p.s. v roce 2012 v Zašovicích.

Vlastní zemědělské aktivity zahrnují především chov skotu (Jersey) a ovcí a jsou realizovány na výměře 15 ha luk a pastvin. Farma Chaloupky zároveň hospodaří na zhruba 20 hektarech chráněného území mimo LPIS, kde jsou paseny kozy a ovce. Hospodaření v této části probíhá v souladu s pravidly ekologického zemědělství, avšak zatím bez registrace, tudíž i bez kontroly a certifikace. Živočišnou výrobu doplňuje sad (ca. 0,5 ha) a pěstování zeleniny. Produkce je zpracovávána, Farma chaloupky vyrábí vlastní ovčí a kravské sýry, jogurty, tvaroh a další mléčné výrobky. V současné době probíhají přípravy pro vybudování chráněné dílny, plánované na rok 2016. Zde budou zpracovávány mléčné výrobky a ovčí vlna, přičemž do činnosti budou zapojeni klienti s různým stupněm postižení. Souběžně jsou v další lokalitě (Babiny) připravovány plochy pro zahradní terapii pro stejnou cílovou skupinu. Produkce Farmy Chaloupky je již nyní uplatňována i tržně, zájemci si mohou produkty objednávat přímo přes webové stránky.

V návaznosti na zemědělskou činnost jsou v současné době provozovány i vzdělávací aktivity. Tři dny v týdnu probíhají výukové programy pro školní mládež, vedle škol je spolupráce ve vzdělávání rozvíjena formou školení a kurzů i se zemědělci a kulináři. Samotné sociální zemědělství je na Farmě Chaloupky teprve v počátcích, v roce 2016 by

už měl být poskytován prostor pro dvacet až třicet klientů, kterým bude k dispozici i penzion pro postižené. Od roku 2016 je plánováno také zaměstnávání v o.p.s. Chaloupky a na Farmě Chaloupky formou celoročních úvazků (DPP, DPČ...). Důraz bude kladen i na pracovní rehabilitace (zahradní terapie), podporované zaměstnávání, vzdělávání, KPZ a spolkovou činnost (ČSOP).

I přes dílčí problémy s nedostatkem půdy, byrokratickými omezeními (např. potravinářské produkty farem nesmí být distribuovány do škol, všeobecná velká byrokracie spojená s některými zemědělskými a výrobními procesy představuje zejména pro malé podniky abnormální administrativní zátěž, přičemž obdobné je to i při zaměstnávání klientů) nebo nedostatečnou spoluprací s místními zemědělci, se podařilo vytvořit soběstačný model fungování. V něm jsou propojeny zemědělské aktivity (Farma Chaloupky) se vzdělávacími a sociálními činnostmi (o.p.s. Chaloupky) a ochránářskou činností (ČSOP). I nadále probíhá úspěšná spolupráce s krajským úřadem Vysočina, účast na evropských projektech (budování chráněné dílny), s místní samosprávou, či školami v jejímž rámci fungují např. jako školní statkem pro SZeŠ Třebíč. Právě diverzifikace aktivit a komplexní pojetí činnosti by mělo i do budoucna umožnit stabilní fungování v oblasti sociálního zemědělství.

Název organizace: SANANIM Z. Ú. – TERAPEUTICKÁ KOMUNITA KARLOV

Adresa organizace: Karlov 3, 398 04 Smetanova Lhota

Kontakt: karlov@sananim.cz

Působnost: okres Písek, Jihočeský Kraj

Založena: 1998

Cílová skupina: drogově závislí (mladiství, matky s dětmi)

SANANIM z. ú. je nestátní neziskovou organizací, která od svého založení v r. 1990 působí v oblasti drogových závislostí. Terapeutická komunita Karlov byla založena v roce 1998, která umožnila léčbu mladistvých a od r. 2000 také matek s dětmi (pro tyto cílové skupiny je dodnes jediná v ČR). Zemědělská část v rámci terapeutické komunity zahrnuje variabilní spektrum činností v rostlinné i živočišné výrobě. Vlastní hospodářství zahrnuje sedm hektarů luk a pastvin, další zhruba hektar je vyhrazen pro pěstování zeleniny a sad. V rámci živočišné výroby je chováno široké spektrum druhů a plemen zvířat, zastoupeny jsou vedle koz a ovcí i prasata a z drůbeže pak krocani, slepice, husy a kachny. Plánován je chov skotu (Jersey), který by měl být, pokud se podaří získat další plochy luk a pastvin, nadále rozšiřován. Rostlinná výroba se omezuje na pěstování zeleniny a bylinek a malý sad, přičemž produkce je spotřebovávána v rámci zařízení. Obdobně živočišná výroba zatím pokrývá potřeby klientů a zaměstnanců zařízení, v souvislosti s nově vybudovanou sýrárnou a rozšířením živočišné výroby o chov skotu, však bude zřejmě možné část mléčných výrobků do budoucna uplatnit i tržně.

Zemědělské aktivity jsou organizovány odborným zaměstnancem, který v jejich rámci pracuje přímo s klienty. Cílovou skupinou jsou zde drogově závislí, přičemž terapeutická komunita je zaměřena na mladistvé a matky s dětmi. Klienti se zapojují do všech zemědělských činností, včetně zpracování produkce a to prostřednictvím pracovní terapie. Právě pracovní terapie v zemědělských činnostech je zde vnímána jako nabídka služby klientům, která tvoří první stupeň

pro získávání jejich pracovních návyků a dovedností. Do budoucna je plánováno sociální podnikání v oblasti zpracování sýra, což vytvoří dobré předpoklady pro dalšího stupně zaměstnávání, kterým bude některá z forem zkráceného pracovního úvazku (DPP/DPČ). Samotná oblast podnikání pak úzce souvisí s dalším rozšířením chovů a na něj navázané zpracovávání produkce.

V současné době již funguje model, kdy jsou někteří klienti občasně zaměstnávání okolními zemědělci zejména při sezónních pracích. Na některá pracoviště jsou klienti vysíláni s pracovníkem zařízení, který sleduje oboustrannou spolupráci při jednotlivých činnostech a průběžně vyhodnocuje přínosy pro obě zúčastněné strany. Právě takto získané zkušenosti mohou klienti zařízení uplatňovat i po ukončení léčby (5 klientů tak i nadále zůstalo pracovat v zemědělství u jiných zaměstnavatelů na různých místech ČR) i v rámci doléčovacích zařízení pro drogově závislé v ČR, kde jsou realizovány zemědělské činnosti. Klienti následně mohou získat další zkušenosti v rámci podporovaného zaměstnávání, které pro ně zajišťuje mateřská organizace.

Název organizace: KOŇSKÝ DVOREC CHMELIŠTNÁ, Z.S.

Adresa organizace: Chmelištná 10, 441 01 Nepomyšl

Kontakt: kovarna@centrum.cz

Působnost: okres Louny, Ústecký kraj

Založena: 2010

Cílová skupina: děti, mládež, klienti nízkoprahového zařízení pro děti a mládež, děti z dětských domovů a z ústavů výchovné péče, místní komunita

Koňský dvorec Chmelištná, z.s. sídlí v části obce Nepomyšl v západních Čechách, sousedící s Vojenským újezdem Hradiště pod Doupovskými horami. Své působiště zde našlo sdružení, které se primárně věnuje zooterapii a výcviku koní a v poslední době rozšiřuje své portfolio sociálního zemědělství o dobrovolnictví a integraci znevýhodněných dětí a mládeže na zemědělském hospodářství.

Koňský dvorec Chmelištná zakládá své aktivity na výborné znalosti koní a práci s nimi. Aplikuje metodu tzv. natural horsemanship, která spočívá na přirozené komunikaci člověka a koně a přináší oběma stranám psychický i fyzický užitek. Na této znalosti a dovednosti a sklonu pomáhat mladým lidem ve složité sociální situaci založil původní profesí podkovář sdružení a posléze spolek, který se věnuje výcviku koní i dalším aktivitám, které jsou obohacením pro široké okolí a zakládají se na práci v zemědělství. Tento spolek v současnosti hospodaří na 4 ha pastvin, stará se o zeleninovou zahradu a ovocné stromy, především jabloně. Velká část z těchto stromů byla vysázena s pomocí dětí z Dětského domova Maš'ov, akci podpořil Ústecký kraj. Na farmě je rovněž 15 ovcí, 5 koz, 3 včelstva, 1 osel a 5 koní. Veškerá zemědělská produkce se zatím spotřebuje na farmě, do budoucna je plánována zpracovna na ovoce, mošty a kozí mléko.

V hlavní činnosti se farma zaměřuje na terapeutické a pedagogické účinky práce se zvířaty, především s koňmi, a v zemědělském hospodářství. Pořádají se zde denní vzdělávací programy pro školy v oblasti environmentální výchovy, pobytové akce pro

skupiny, pro rodiny, děti z dětských domovů, nízkoprahových klubů a příslušníky jiných rizikových skupin, Chmelištná je také místem mezinárodních kempů. Na těchto akcích spolupracuje se sdružením Fido Lido Most, Dětským domovem Mašťov a Výchovným ústavem Pšov. Některé klienty, např. z okolních NZDM, vozí na farmu hospodář po domluvě s jejich rodiči, protože chce dát příležitost mladým lidem z marginalizovaných skupin zajezdit si na koni, pečovat o zvířata a poznat život na venkovském statku. Kromě aktivit na farmě úzce spojených se zemědělskými činnostmi se spolek v roce 2014 zapojil např. do projektu „Fotbal pro rozvoj“ ve spolupráci s INEX sda.

Košský dvorec Chmelištná, z.s. se v sociálním zemědělství zaměřuje na terapeutické, vzdělávací a ostatní aktivity. Navazuje na dobrou znalost okolí, spolupracuje s nedalekými soukromými zemědělci. Vnímá také sociální potřeby okolí se sklonem zapojovat do své práce sociálně znevýhodněné děti a mládež. Do budoucna je plánováno rozšíření činnosti o sociální podnikání, kde by byli zaměstnáváni mladí dospělí opouštějící zařízení výchovné a ústavní péče. Sociální farma tohoto typu je dobrým příkladem využití potenciálu faremního prostředí pro sociální integraci a oživení venkovské komunity.

DALŠÍ ROZVOJ, PLÁNY A POTENCIÁL

Subjekty zapojené do šetření pro potřeby studie až na výjimky plánují rozvoj ve všech oblastech sociálního zemědělství, pokud se shodují s posláním organizací, tedy v integračním zaměstnávání, sociálních službách a terapiích a vzdělávacích aktivitách. Za nutný ale považují také rozvoj zemědělské oblasti, bez které by ostatní služby nebyly realizovatelné a to v rámci rostlinné i živočišné výroby, v některých případech i konverzi na ekologický systém hospodaření (získání certifikace BIO), či zpracování zemědělských produktů a jejich zkvalitňování. V mnoha případech také počítají s nákupem nebo pronájmem dalších pozemků, a to ve spolupráci s městy a obcemi či venkovskými církevními farnostmi.

Právě pozemky (jejich nákup nebo pronájem) jsou často akcentovaným tématem. Nedostatek dostupných pozemků (pro pěstování plodin na orné půdě nebo jako trvalé travní porosty) se ukazuje v některých případech jako klíčový limit pro další rozvoj. Vzhledem k tomu, že se jen velmi zřídka daří odkoupit či pronajmout půdu od zemědělsky hospodařících subjektů, některé organizace již od počátku, tj. při zakládání organizace, vyhledávaly pro realizaci svých zemědělských aktivit vhodné objekty, kterým přináležely i potřebné pozemky. Další variantou, která se postupně ukazuje jako perspektivní, je navázání spolupráce s významným vlastníkem půdy, kterými jsou mnohdy obce nebo církve. Tento typ vlastníků se pro jednání o pronájmu pro potřeby organizací činných v sociálním zemědělství jeví být vhodným partnerem, který, v některých případech i dlouhodobě, pronajímá zemědělskou půdu. V jistém smyslu jde o vlastníky, pro které ekonomická výnosnost nemusí být vždy jediným kritériem pro pronajímání, naopak je pro ně důležitou hodnotou rovněž sociální prospěšnost, kterou přináší sociální zemědělství.

Další oblastí, v níž organizace plánují rozvoj, je zvýšení nabídky pracovních míst, zejména zaměstnávání více osob ZTP či jinak (sociálně) znevýhodněných. V mnohých organizacích zpracovávají či prodávají zemědělské produkty a mohou tak čerpat podporu na rozvoj sociálního podnikání, ostatní často plánují jeho zavedení. Lze očekávat, že tento sektor zpracování a odbytu produktů sociálního

zemědělství nadále poroste. Protože však jde pro mnohé organizace o novou oblast podnikání, která je spojena s řadou legislativních opatření, hygienických norem apod., vzniká potřeba odborného poradenství. Oblast sociálně-zemědělského podnikání a s ním spojené dovednosti a znalosti patří mezi okruhy, které by bylo potřeba pokrýt v rámci vzdělávání a individuálního poradenství aktérů sociálního zemědělství. Jinou uvažovanou možností je vytváření chráněných pracovních míst v zemědělství. Oba příklady souvisejí s finanční podporou cílovým skupinám a organizacím, která je poskytována Úřadem práce, různými projekty ESIF nebo i přímou podporou ze zvláštních programů Ministerstva zemědělství. Na zaměstnávání u některých organizací navazuje zkvalitňování či zřizování ubytovacích prostor pro zaměstnance, ale i klienty sociálních služeb, které jsou v rámci farmy poskytovány.

V oblasti sociálních služeb se neobjevuje rozvoj co do navýšení nabízených sociálních služeb dle Zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, jde spíše o změnu cílové skupiny, pro niž je služba poskytována. Častěji se objevují případy, kdy se sociální služby, resp. jednotlivé postupy v rámci terapie/rehabilitace, přizpůsobují zemědělským činnostem.

Vždy se však uvažuje v trojí perspektivě:

- možnosti osob z cílové skupiny;
- schopnost ekonomicky udržet zemědělské aktivity v pozitivních bilancích a
- schopnost získat kvalifikovaný personál pro zemědělské a nezemědělské činnosti.

Kombinace těchto tří faktorů (s možností vyhranění jednoho z nich) je pravděpodobně nejsložitější činností pro většinu organizací a do jisté míry je i předpokladem jejich úspěchu.

Na oblast měkkých činností a dovedností navazuje u některých farem větší důraz na vzdělávací aktivity, rozšíření o environmentální, pedagogické činnosti, podporu „dobrovolnictví“ (WWOOF) a v neposlední řadě klade několik z oslovených

organizací důraz na komunitní rozvoj, ať už ve formě komunitou podporovaného zemědělství, nebo zapojením do kulturního života obce a rozšíření nabídky nejrůznějších aktivit pro širokou veřejnost.

PŘEKÁŽKY ROZVOJE A MOŽNOSTI PODPORY

Rozvoj sociálního zemědělství je ovlivňován vnitřními i vnějšími faktory. V rámci šetření byly jako limitující nejčastěji zmiňovány následující tři aspekty:

- » Nedostatek financí a zároveň formy dotací a podpor, které nejsou vždy přehledné při souběhu zemědělství a sociálních činností a často také neodpovídají aktuálním potřebám organizace. Velkým problémem se jeví nepravidelnost finančních podpor, která velmi komplikuje, a v některých případech i znemožňuje, dlouhodobější plánování a v extrémních případech může vést až k ohrožení existence subjektu. Finanční stabilitu sociálních farem může také ohrozit navyšování minimální mzdy, proto by organizace v tomto ohledu uvítaly jasnou veřejnou podporu, např. upřednostňování při veřejných zakázkách, jasnější vymezení v dotačních kapitolách a zjednodušenou administrativu a byrokracii. Z dlouhodobého hlediska by bylo užitečné vytvoření značky „produkt sociálního zemědělství“, která by mohla podpořit prodej výrobků vzniklých na sociálních farmách. I v této oblasti by pomohla větší informovanost veřejnosti o konceptu sociálního zemědělství. Naprostá většina farem, kromě zemědělských dotací na půdu a hospodářská zvířata a výnosů z vlastní podnikatelské (zemědělské) činnosti, počítá s využitím podpor ESIF i národních podpor a grantových programů.
- » Nedostatek půdy, pozemků a někdy i nemovitostí, který brání většímu rozvoji zemědělských činností. Vedle obtížného získávání půdy je zmiňován problém v komunikaci mezi vlastníkem a pronajímatelem. Jejich vztahy jsou někdy ovlivněny i sousedními zemědělskými podniky. Někdy může být překážkou přílišná administrativní náročnost v zemědělské oblasti, se kterou nemají organizace zaměřující se na poskytování sociálních služeb dostatečnou zkušenost.

- » Nedostatečné personální zajištění, především v případech, kdy se subjekt orientuje na sociální práci, terapii či vzdělávací aktivity. Těmto organizacím chybí kvalifikovaní zaměstnanci ze zemědělské oblasti, kteří by byli zároveň vnímaví k lidem se zdravotním či sociálním znevýhodněním. Na mnohých farmách by uvítali pro své stávající zaměstnance vzdělávací kurzy, poradenství v zemědělských činnostech nebo stručnou metodiku pro zemědělce, aby svou práci, resp. spolupráci mezi sociálním a zemědělským sektorem, zefektivnili.

SMYSL A PŘÍNOSY SOCIÁLNÍCH FAREM

Důvody, proč sociální farmy vznikají a stávají se oblíbeným nástrojem integrace znevýhodněných osob ve venkovských oblastech, jsou různé. Mezi nejčastěji uváděné patří smysluplnost, společenská odpovědnost, potřeba pomoci druhým, služba pro okolí. V některých případech byly zmíněny i důvody jako ekologie, vztahy mezi přírodou a sociální sférou, pomoc lidem formou práce se zvířaty a rostlinami, uspokojení, obživa, inspirace pro druhé, sociální rozměr, ekonomická udržitelnost, atd.

Zemědělské činnosti, které jsou provozovány na oslovených sociálních farmách, se jeví jako vhodné pro klienty / zaměstnance znevýhodněné na trhu práce, zvládne je v určité míře každý, získá na nich určité znalosti a dovednosti a pracovní návyky. Sociální farmy často vznikaly s cílem produkovat i zaměstnávat lidi se zdravotním nebo sociálním znevýhodněním, nebo v kombinaci s terapeutickými a vzdělávacími, environmentálními cíli, aby sloužily svému okolí a napomáhaly při integraci klientů do společnosti. Rozvíjí tak znovu sociální funkci zemědělství. Ta má velký potenciál z hlediska prostoru pro aktivity klientů sociálního podnikání, přičemž sociální farmy často vedou svou činnost směrem k větší udržitelnosti (režim ekologického zemědělství) a plnění řady dalších mimoprodukčních funkcí, jako je např. funkce environmentální, estetická, či historická, pojící se např. v rámci ochrany krajiny a péči o ní. Přínosy sociálního zemědělství tak lze spatřovat i mimo samotnou oblast zaměstnávání osob znevýhodněných na trhu práce.

ZÁVĚR – NÁVRHY, DOPORUČENÍ, VÝHLEDY

Sociální zemědělství v České republice je teprve ve svých počátcích. Na základě výstupů průzkumu realizovaného v rámci studie však lze už nyní popsat některé jeho charakteristické rysy, navrhnout doporučení a částečně predikovat jeho budoucí vývoj, a to jak z pohledu možností zaměstnávání, tak z pohledu vzdělávání a sociálních a terapeutických služeb.

Možnosti rozvoje sociálního zemědělství v ČR

Jak je z výstupů studie zřejmé, je zaměstnávání klientů v jednotlivých organizacích běžnou součástí jejich služeb. Standardně je využíván model postupného nebo prostupného zaměstnávání, které začíná ve formě pracovní terapie nebo rehabilitace v rámci poskytovaných sociálních služeb dle Zákona č. 108/2006, Sb. o sociálních službách. Po uplynutí určité doby je klientovi nabídnuta možnost pracovního úvazku (nejčastěji nějaké formy zkráceného úvazku). Oblast pracovní terapie / rehabilitace (ve smyslu jejího nastavení a odborného vedení) nepředstavuje nijak zásadní problém, je vedena na základě individuálních plánů v souladu se standardy kvality. Občasným problémem však je přechod na některou z forem pracovního úvazku zaměstnaneckého poměru, který již není vázán na poskytování sociální služby, ale na ekonomické činnosti dané organizace. V této oblasti tak některé organizace teprve vytvářejí odpovídající podmínky, tj. uvažují nebo přímo již zahájily vlastní podnikání ve vybraných oblastech. V tomto ohledu je další rozvoj zaměstnávání silně závislý na schopnostech a dovednostech pracovníků organizace najít a zpeněžit produkty svých činností.

Pro tuto oblast se jeví vhodné především vzdělávání spojené se zahájením podnikání a v podnikatelských dovednostech obecně, nebo konkrétní forma pomoci pro zahájení podnikání od lokálních dárců nebo z dotačních titulů v rámci fondů ESIF. Jako další oblast podpory zaměstnávání je nutné poukázat na různé

formy podpory od Úřadů práce, které mohou v rámci různých nástrojů (např. aktivitní politika zaměstnanosti) a projektů zaměřených na podporu zaměstnanosti a zaměstnatelnosti znevýhodněných cílových skupin na trhu práce, vyplácet a finančně dále podporovat zaměstnávání osob přímo v organizacích. Podobně mohou i jednotlivé organizace samy žádat na základě vlastních projektů (především v ESF) o finančních příspěvků na podporu zaměstnávání nebo investiční akce (např. IROP).

Celkový koncept zaměstnávání je odvislý od situace, kdy koncept sociálního zemědělství buď vznikl z běžné zemědělské farmy, nebo se poskytovatel sociálních služeb rozhodl realizovat zemědělské činnosti pro klienty jím poskytovaných služeb. V prvním případě je oblast zaměstnávání, resp. vytváření prostoru a podmínek pro zaměstnávání, snáze dosažitelná a to především z toho důvodu, že na farmě jsou již realizovány ekonomické činnosti, které mohou vytvářet dlouhodobě vhodnější podmínky pro osoby z cílových skupin. Ekonomická soběstačnost tedy již do značné míry existuje a dochází tak v jistém slova smyslu k postupné integraci vybraných osob na různá pracoviště. Ekonomika takového pracovního místa pak zapadá do stávajících funkčních struktur organizace a z tohoto pohledu nepředstavuje zpravidla větší zátěž pro zaměstnavatele. Obvyklejší situací v současném sociálním zemědělství je stav, kdy se poskytovatel sociální služby rozhodne zaměstnávat klienty v různých formách pracovních úvazků. V tomto případě se většinou vytváří samostatný ekonomický subjekt oprávněný k podnikání a pro poskytovatele se tak otevírá mnohdy zcela nová oblast jeho činností, ke které je potřeba dalších znalostí a dovedností pro zajištění chodu takového subjektu. Tento moment bývá často kritický pro některé poskytovatele, kdy vlastní podnikání a zaměstnávání klientů může představovat široké spektrum problémů. Nicméně i pro tuto oblast jsou nabízeny různé formy komerčních i nekomerčních nabídek pro vzdělávání, formy spoluvlastnictví firmy, či dotační programy např. v oblasti sociálního podnikání apod.

Měkká oblast vzdělávání a dalších aktivit na zemědělských farmách se na první pohled jeví druhořadá, protože nepředstavuje přímý ekonomický zisk či osobní sociální a terapeutický přínos. Přesto se taková farma může stát důležitým partnerem v rozvoji lokálních komunit, jak ukazují některé představené příklady dobré praxe. Svou aktivitu často napřahují i mimo pouze zemědělskou nebo sociální sféru. Mohou se stát podhoubím pro vznik podobných organizací působících na venkově, nebo se mohou rozvinout směrem do sociálního podnikání či sociálních / terapeutických služeb, i kombinace všech tří sfér je možná. Tento typ farem je důležitou platformou pro vznik sociálních inovací a to i na mezinárodní úrovni. Těmto farmám pomáhají různé druhy certifikací či nálepek lokálního původu jejich výrobků, uvedených níže, stejně tak by pomohlo větší povědomí o těchto organizacích u široké veřejnosti.

Rozvoj sociálního zemědělství v ČR

Rozvoj sociálního zemědělství v České republice bude ovlivněn řadou vnitřních i vnějších faktorů. Vedle pokračujícího vymezování definice a legislativního rámce, budou zřejmě klíčové oblasti vzdělávání, propagace a podpory. Dílčí kroky v rámci rozvoje sociálního zemědělství v ČR budou pravděpodobně kopírovat situaci v zemích, kde je koncept sociálního zemědělství již rozvinut. V rámci vzdělávání bude nutné vytvoření odborné základny pro vzdělávání pracovníků v sektoru sociálního podnikání v základech zemědělských činností a zejména zemědělské odborníky v základech konceptu sociálního zemědělství a práce s jeho klienty. Spolupráce takto připravených odborných pracovníků umožní vytvoření optimálních podmínek pro realizaci sociálního zemědělství v praxi. Samotnou činnost v rámci sociálního zemědělství bude zřejmě i nadále potřeba podporovat, např. s využitím nástrojů zmíněných v úvodu kapitoly. Nezbytnou součástí úspěšného rozvoje sociálního zemědělství v ČR bude i jeho propagace, resp. informování veřejnosti o významu a pravidlech tohoto konceptu.

Koncept sociálního zemědělství by měl do budoucna umožnit i určitý stupeň ekonomické soběstačnosti, kdy vedle funkce terapeutické, vzdělávací, atp. bude

rozvíjena i funkce produkční. Z dlouhodobého hlediska tak bude nutné zvýšit transparentnost sociálního zemědělství a lze očekávat i rozvoj certifikace, značení a následně i určité formy kontroly. Kontrola a certifikace v rámci zemědělství je již nyní zajištěna řadou institucí, základní forma kontroly a certifikace by do značné míry mohla vycházet např. z obdobných aktivit pro ekologické zemědělství. S využitím již existujících nástrojů v tomto směru by tak zřejmě bylo možné pouze rozšířit spektrum již kontrolovaných činností a zájemcům umožnit certifikaci a následně značení produktů sociálního zemědělství dle jasně vymezených, transparentních pravidel. Podobný systém je velmi úzce svázán s dostatečným informováním veřejnosti, která musí chápat význam případného značení produktů sociálního zemědělství a jejich přidanou hodnotu. V návaznosti na výše zmíněné faktory bude potřeba i nadále hodnotit strukturu a rozvoj sociálního zemědělství v ČR, přičemž důležitým aspektem bude postižení duálního charakteru sociálních farem, resp. značné odlišnosti mezi zemědělskými farmami, které v rámci běžného zemědělského podnikání poskytují prostor i cílovým skupinám sociálního zemědělství a organizacemi, pro něž je primární aktivitou práce s osobami znevýhodněnými na trhu práce a jinak znevýhodněnými osobami, a zemědělská činnost je pouze doplňkovou aktivitou, směřující především k terapii, namísto vytváření ekonomické soběstačnosti subjektu. Z tohoto pohledu nelze do budoucna vyloučit ani rozdělení sociálního zemědělství do dvou směrů v rámci konceptu, pro něž mohou do jisté míry platit odlišná pravidla a existovat různé formy podpory.

DOPORUČENÍ

- » Usnadnění činností směřujících do oblasti „vzdělávacích a dalších aktivit“ na farmách, přestože nepřináší přímý ekonomický zisk uživatelům, ani tyto činnosti nespádají pod nabídku sociálních služeb.
- » Rozvoj vzdělávání spojeného se zahájením podnikání a v podnikatelských dovednostech obecně.

- » Rozvoj odborného vzdělávání v oblasti základů zemědělské praxe pro pracovníky sociální sféry a naopak v oblasti základů sociální praxe pro pracovníky zemědělské sféry.
- » Podpora rozvoje lokální venkovské komunity, sociální integrace a rozvoj společenských sítí i na mezinárodní úrovni.
- » Rozšiřování pomoci pro zahájení podnikání ve sféře sociálního zemědělství v podobě podpor např. z dotačních titulů v rámci fondů ESIF, od Úřadů práce (finanční podpora zaměstnávání osob přímo v organizacích), projektů v rámci ESF (finanční příspěvky na podporu zaměstnávání), investičních akcí (např. IROP).
- » Podpora subjektů činných v sociálním zemědělství např. upřednostňováním při veřejných zakázkách.
- » Zvyšování obecného povědomí o sociálním zemědělství (informování veřejnosti).
- » V dlouhodobé perspektivě zvýšení transparentnosti zavedením kontroly, certifikace a značení produktů sociálního zemědělství.